

EKONOMICZNE, EKOLOGICZNE I ETYCZNE UWARUNKOWANIA PRODUKCJI I PRZETWÓRSTWA MLEKA

W dniu 30 listopada 2007 r. w Sali Senatu Pałacu Rektorskiego Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa nt.: „Ekonomiczne, ekologiczne i etyczne uwarunkowania produkcji i przetwórstwa mleka”. Organizatorem konferencji była Katedra Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW. Wśród uczestników, oprócz przedstawicieli nauki, liczne grono stanowili praktycy – hodowcy oraz członkowie związków przetwórców i spółdzielni mleczarskich.

Głównym celem konferencji było zwrócenie uwagi na produkcję mleka pod trzema względami jednocześnie: ekonomicznym, ekologicznym i etycznym, jak również stworzenie możliwości do dyskusji na tematy wynikające z połączeń tych aspektów. Podczas konferencji zaprezentowano dwadzieścia referatów w trzech sesjach tematycznych, z których pierwsza dotyczyła zagadnień związanych z determinantami rozwoju produkcji mleka, druga odnosiła się do problemu opłacalności produkcji mleka, natomiast trzecia traktowała o przetwórstwie mleka i obrocie produktami mlecznymi, a także o kondycji finansowej i efektywności przedsiębiorstw mleczarskich.

Uczestników konferencji powitali: przewodniczący konferencji prof. dr hab. Wojciech Ziętara – kierownik Katedry Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW, rektor SGGW – prof. dr hab. Tomasz Borecki, a także w imieniu władz diekańskich Wydziału Ekonomiczno Rolniczego dr hab. Jan Wołoszyn prof. nadzwyczajny – prodziekan ds. nauki oraz prof. dr hab. Janusz Żmija – rektor Akademii Rolniczej w Krakowie, zgodnie podkreślając, iż obecna konferencja jest jedną z pierwszych traktującą jednocześnie o ekonomicznych, ekologicznych i etycznych aspektach produkcji mleka.

Pierwsza sesja, zatytułowana „Uwarunkowania rozwoju produkcji mleka”, rozpoczęła się od wystąpienia dwóch spikerów: dr inż. Adama Wąsa oraz dr inż. Andrzeja Parzonki z Katedry Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW.

Dr inż. A. Wąs w swojej prezentacji omówił następujące referaty: „Wybrane elementy poziomu zrównoważenia produkcji w gospodarstwach mlecznych krajów UE” autorstwa dr inż. T. Sobczyńskiego z Uniwersytetu Technicznego – Przyrodniczego w Bydgoszczy, następnie referat prof. dr hab. H. Runowskiego z SGGW pt.: „Poszukiwanie równowagi ekonomiczno-ekologicznej i etycznej w produkcji mleka”. Kolejny przedstawiony referat to „Sytuacja ekonomiczna gospodarstw zajmujących się produkcją mleka w różnych scenariuszach zmian cen produktów rolnych” wspólnego autorstwa dr A. Wilczyńskiego i mgr M. Karolewskiej z Akademii Rolniczej w Szczecinie oraz wspólny artykuł prof. dr hab. E. Majewskiego, dr inż. A. Wąsa, W. Guby oraz G. Daltona pt.: „Oszacowanie ryzyka dochodów rolniczych w gospodarstwach mlecznych w Polsce na tle gospodarstw innych kierunków produkcji w warunkach różnych scenariuszy polityki rolnej”. Pierwsze dwa referaty dotyczyły zakresu zrównoważenia produkcji mleka, natomiast kolejne dwa – opłacalności produkcji mleka.

Referat dr inż. T. Sobczyńskiego dotyczył analizy porównawczej zmian poziomu zrównoważonego produkcji w latach 1989-2004 pod względem aspektu przyrodniczo-środowiskowego oraz ekonomiczno-społecznego. Główne tendencje wynikające z analizy to wzrost zrównoważenia ekonomiczno-przyrodniczego poprzez mniejsze nakłady na nawożenie i nieznacznie wyższe nakłady na ochronę roślin oraz spadek zrównoważenia ekonomiczno-społecznego, przejawiającego się w mniejszym dochodzie z pracy własnej rolnika.

Kolejny referat, prof. dr hab. H. Runowskiego, stanowił próbę określenia przyczyn występujących dysproporcji w realizacji celów ekonomicznych, ekologicznych i etycznych w procesie rolniczego gospodarowania oraz wskazania sposobów przywracania równowagi między tymi celami – znalezienia punktu optimum. W podsumowaniu tych dwóch referatów spiker wskazał na wspólne wnioski, m.in. stwierdzenie, iż cel ekonomiczny nie jest jedynym celem, który powinien być realizowany w gospodarstwie, jednak w ostatnich latach w rozwoju rolnictwa przeważa realizacja właśnie celu ekonomicznego. Postawił także następujące pytania do dyskusji: czy jest możliwe osiągnięcie kompromisu między optimum społecznym i gospodarczym? oraz – jakich środków i metod należy używać, aby znaleźć rozwiązanie?

W referacie pt.: „Sytuacja ekonomiczna gospodarstw zajmujących się produkcją mleka w różnych scenariuszach zmian cen produktów rolnych” autorzy dokonali analizy sytuacji ekonomicznej gospodarstw mlecznych po wdrożeniu czterech scenariuszy kształtowania się cen uzyskiwanych przez producentów rolnych oraz scenariusza zmian kosztów produkcji. Wyniki analizy wskazują, że w przypadku obowiązywania cen światowych, dochodowość gospodarstw pogorszy się wraz ze wzrostem ponoszonych strat z działalności rolniczej.

Ostatni referat tej części, wspólnego autorstwa prof. dr hab. E. Majewskiego, dr inż. A. Wąsa, W. Guby oraz G. Daltona, przedstawiał oszacowanie ryzyka dochodów rolniczych za pomocą metody Monte Carlo. Wyniki przeprowadzonej symulacji wykazały, że w latach 2013 – 2018 ryzyko niskich dochodów rolniczych będzie podobne jak w roku 2004, mimo możliwej liberalizacji handlu na rynkach rolnych.

W pierwszej sesji wystąpił także dr inż. A. Parzonko, który omówił referaty o tematyce związanej z kierunkami zmian oraz obecną sytuacją polskich gospodarstw mlecznych.

Pierwszy z omawianych referatów, dr hab. D. Mierzwy z Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, pt.: „Uwarunkowania produkcji mleka na Dolnym Śląsku”, odnosił się do predyspozycji regionu do produkcji i przetwórstwa mleka. Kolejny referat, autorstwa dr inż. J. Cieślaka i prof. dr hab. J. Żmiji z Akademii Rolniczej w Krakowie, pt.: „Kierunki zmian i sytuacja ekonomiczna gospodarstw mlecznych w woj. Małopolskim” również przedstawiał aspekty związane ze zmianami w pogłowie krów mlecznych i produkcji mleka, ale na przykładzie województwa małopolskiego. Autorzy stwierdzili, że produkcja mleka w badanym regionie zdominowana jest przez gospodarstwa indywidualne o wielkości 3-5 ha UR, a gospodarstwa te, o niewielkiej skali produkcji, nie są w stanie generować dostatecznego poziomu dochodów rolnika.

Referatem zamykającym pierwszą sesję był referat dr inż. A. Parzonki – „Strategiczne uwarunkowania rozwoju polskich gospodarstw mlecznych”, który zawierał analizę czynników zewnętrznych wpływających na przyjmowane strategie postępowania rolników zajmujących się produkcją mleka. Autor dokonał także analizy produkcji i spożycia mleka na świecie, zmian w polityce rolnej UE, a także analizy zmian w liczbie i sile ekonomicznej gospodarstw mlecznych w Europie. We wnioskach referent m.in. stwierdził, że produkcja mleka jest ciągle mniejsza w stosunku do poten-

cyjnych możliwości spożycia, co stwarza szanse rozwoju efektywnych ekonomicznie gospodarstw mlecznych w Polsce.

W dyskusji podsumowującej pierwszą sesję prof. dr hab. H. Runowski mówił o trudnej próbie przenoszenia efektów produkcji na aspekty etyczne, trudnej do przeprowadzenia wycenie oraz coraz bardziej widocznym zdominowaniu celu prywatnego przez cele ekonomiczne.

Kolejnym dyskutantem był prof. dr hab. J. Żmija, który ustosunkował się do kwestii poruszanych w swoim referacie, dodatkowo je uzupełniając.

W dyskusji głos zabrał także prof. dr hab. E. Majewski, który wskazał na główne czynniki ograniczające poziom ryzyka, a mianowicie rosnącą skalę produkcji mleka oraz rosnącą efektywność. Nawiązując do wypowiedzi prof. R. Runowskiego, zakwestionował termin zrównoważony, uzasadniając większą potrzebę istnienia trwałego rozwoju. W swojej wypowiedzi zwrócił także uwagę na brak możliwości stworzenia takiego systemu, który uwzględniałby i realizował wszystkie aspekty, tzn. ekonomiczne, ekologiczne i etyczne jednocześnie, i to w takim samym stopniu. Przede wszystkim ze względu na różnie pojmowane optimum, dla rolnika bowiem będzie to głównie maksymalizacja dochodów, natomiast pod względem etycznym optimum wiązać się będzie z odpowiedzialnością za przyszłe pokolenia. Podsumowując swoją wypowiedź, dyskutant postawił pytanie: do jakiego stopnia trwałości powinno się dążyć w ramach trwałego rozwoju?

Ostatnim dyskutantem w tej części był prof. dr hab. Świtłyk z Akademii Rolniczej w Szczecinie, który w swojej wypowiedzi stwierdził, iż produkcja mleka w Polsce, mimo niewątpliwie dużego postępu po przystąpieniu do UE, nie osiągnęła jeszcze standardów europejskich. Zauważył, że postęp hodowlany pozostaje głównie w rękach rolników i nie istnieją żadne restrykcje wymuszające przyspieszenie dotyczące tego procesu. Zwrócił również uwagę na następujące problemy: GMO, sprzedaży mleka dla przemysłu farmacji, ułomne rozwiązania transportowe w porównaniu z krajami rozwiniętymi.

Kolejną sesję pt. „Opłacalność produkcji mleka” prowadziło także dwóch spikerów: dr inż. R. Sassa z Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, który omawiał referaty związane z wydajnością mleczną krów oraz wielkością stada i ich wpływem na opłacalność produkcji mlecznej, oraz dr inż. S. Juszczyk z SGGW, podejmujący w swym wystąpieniu rozważania nad referatami o tematyce dotyczącej efektów skali, kosztów pasz oraz efektywności produkcji w wybranych grupach gospodarstw.

Wystąpienie dr inż. R. Sassa, dotyczyło następujących referatów: „Wpływ wielkości stada i wydajności mlecznej krów na koszty produkcji mleka” autorstwa dr inż. S. Mańko z Uniwersytetu Przyrodniczo-Technologicznego w Bydgoszczy, następnie „Wpływ wielkości stada na dochód z zarządzania w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie bydła mlecznego” – dr inż. R. Sassa oraz referat prof. dr hab. W. Żiętary – „Ekonomiczne i organizacyjne problemy produkcji mleka przy wysokiej wydajności mlecznej krów”.

Pierwszy z referatów (dr inż. S. Mańko) poruszał zagadnienia zróżnicowania kosztów produkcji mleka w gospodarstwach wyspecjalizowanych w chowie bydła mlecznego. Autor referatu na podstawie badań wykorzystujących algebraiczną funkcję kosztów stwierdził, że na wysokość jednostkowego kosztu produkcji mleka, oprócz skali produkcji, wpływa również wydajność mleczna.

Głównym celem kolejnego referatu, autorstwa dr inż. R. Sassa, była ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw nastawionych na produkcję mleka w zależności od skali produkcji. Wynik przeprowadzonych badań potwierdzał dodatnią zależność

większej skali produkcji i wyższych dochodów z produkcji od wyższej produktywności czynników produkcji.

Następny referat (prof. dr. hab. W. Zięтары) dotyczył oceny dochodu z zarządzania stadem krów w krajach UE oraz w Polsce. Na podstawie przeprowadzonej analizy autor m.in. stwierdził, iż w gospodarstwach unijnych o wydajności mlecznej powyżej 9 ton mleka FCM od krowy w roku poziom opłacalności jednostkowej, mierzony zyskiem ekonomicznym w euro na 100 kg FCM, był nieco niższy niż w grupie o niższej wydajności, natomiast w polskich gospodarstwach występowała sytuacja odwrotna.

Podsumowując swoje wystąpienie, spiker postawił następujące pytania do dyskusji: czy wysoka wydajność jednostkowa znajduje potwierdzenie w efektywności i czy istnieje granica podwyższania tej wydajności? Czy w praktyce brakuje analiz związanych z kosztem marginalnym produkcji mleka?

Prezentacja drugiego spikera w tej sesji, dr inż. S. Juszczyka, zawierała omówienie następujących referatów: „Efektywność produkcji mleka w gospodarstwach należących do Europejskiego Stowarzyszenia Producentów Mleka w 2005 roku” autorstwa M. Helty oraz dr inż. M. Świtłyka z Akademii Rolniczej w Szczecinie, „Porównanie efektywności skali produkcji mleka w wybranych gospodarstwach Europy w 2005 roku” – dr R. Rusielik i mgr J. Prochorowicza z Akademii Rolniczej w Szczecinie oraz referat dr S. Juszczyka i M. Rękorajskiego pt.: „Koszty bezpośrednie pasz łąkowo-pastwiskowych w gospodarstwach mlecznych województwa łódzkiego”. Na początku swojego wystąpienia dr S. Juszczak nawiązał do wypowiedzi prof. dr hab. H. Runowskiego z poprzedniej dyskusji, dodając, że w Unii Europejskiej występuje zjawisko dominacji praktyki nad prawem oraz prawa nad ekonomią, a głównym determinantem zmieniającym zarówno prawo, jak i wielkość produkcji będą preferencje konsumenta.

Referat M. Helty i M. Świtłyka zawierał wyniki badań efektywności produkcji mleka w gospodarstwach należących do Europejskiego Stowarzyszenia Producentów Mleka, przeprowadzonych przy pomocy metody DEA.

Kolejny referat, dr R. Rusielik i mgr J. Prochorowicza, poświęcony był analizie efektywności skali produkcji mleka w gospodarstwach zrzeszonych w sieci EDF. Wyniki badań, w których także wykorzystano metodę DEA, pozwoliły na sformułowanie następującego wniosku: dla gospodarstw o nieefektywnej skali produkcji istnieje lepsza kombinacja nakładów i efektów, czyli taka kombinacja, która pozwoli w pełni wykorzystywać tzw. efekt skali.

Ostatni artykuł w tej sesji, wspólnego autorstwa dr S. Juszczyka i M. Rękorajskiego, omawiał wyniki badań dotyczących zróżnicowania kosztów bezpośrednich pasz łąkowych i pastwiskowych w gospodarstwach mlecznych w latach 2004-2006.

Swoje wystąpienie spiker podsumował, stawiając następujące pytanie do dyskusji: czy zróżnicowanie efektywności mleka w czołowych gospodarstwach europejskich jest duże czy małe i co z tego wynika w kontekście perspektywy liberalizacji rynku mleka?

W dyskusji po zakończeniu drugiej sesji jako pierwszy głos zabrał prof. dr hab. W. Poczta, który odniósł się do wypowiedzi m.in. prof. Runowskiego i prof. Majewskiego na temat zrównoważonego i trwałego rozwoju. Zwrócił uwagę na trudny do rozwiązania pod względem empirycznym problem poszukiwania optimum omawianych aspektów (ekonomicznego, ekologicznego i etycznego) w produkcji mleka.

Następnie dr Żółkowski przedstawił stanowisko praktyka, nawiązując do przykładów praktyki w Europie, zwłaszcza rolnictwa szwajcarskiego. Jego zdaniem, przyszłością polskiego rolnictwa będą przede wszystkim gospodarstwa rodzinne.

W dyskusji głos zabrał także dr Sobczyński, który zaprezentował swoje stanowisko związane z opłatą pracy własnej rolnika i rodziny oraz powiązaniem dochodów z ro-

snącą skalą produkcji. Nie zgodził się z systemem stałej opłaty, gdyż ilość i jakość pracy w stadzie dużym i małym różnią się od siebie, oraz zweryfikował tezę dotyczącą rosnących dochodów wraz z rosnącą skalą produkcji. Przedstawił dane dotyczące zmian strukturalnych gospodarstw mlecznych w UE w latach 1989–2044, podając przykłady krajów, które mimo zwiększania skali produkcji nie osiągały wyższych dochodów (np. Dania). Podsumowując swoją wypowiedź, dr T. Sobczyński stwierdził, iż badania ograniczające się tylko do ankiet nie rozwiążą problemu poszukiwania odpowiedniego optimum, potrzebne są zatem odpowiednie systemy rachunkowości rolniczej.

Ostatni w tej części dyskusji głos zabrał dr I. Urbanowski, kierując następujące pytanie do prof. Runowskiego: czy istnieje jakakolwiek metoda wyceniająca relację pomiędzy omawianymi aspektami? W swojej wypowiedzi zaproponował także, aby najpierw wyjść od pytania, po co produkować, a dopiero potem szukać odpowiedzi, jakimi kosztami można osiągnąć poszukiwane optimum.

Ostatnia, trzecia sesja zatytułowana: „Przetwórstwo mleka i obrót produktami mlecznymi”, obejmowała wystąpienia dr. M. Pietrzaka oraz dr inż. A. Malak-Rawlikowskiej z Katedry Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw Rolniczych SGGW. Pierwszy z speakerów, dr M. Pietrzak, omawiał referaty związane z efektywnością i kondycją przedsiębiorstw mleczarskich: mgr J. Baran – „Efektywność spółdzielni i pozostałych form prawnych działających w przemyśle mleczarskim z wykorzystaniem metody DEA”, mgr M. Chmielewskiej – „Poziom zadłużenia a efektywność działalności w spółdzielniach mleczarskich”, dr. M. Pietrzaka – „Skala spółdzielni mleczarskich a ich wyniki ekonomiczno-finansowe w latach 1999-2005” oraz dr. hab. M. Wasilewskiego i mgr J. Dworņniaka – „Fundusz udziałowy a sytuacja finansowa spółdzielni mleczarskich.”

Na podstawie prezentowanych referatów spiker sformułował następujące wnioski: wzrost skali przedsiębiorstw mleczarskich wiąże się ze wzrostem cen skupu, wzrostem wydajności pracy oraz spadkiem produktywności majątku trwałego, a także wydłużeniem cyklu inkasa należności i regulowania zobowiązań. Spółdzielnie mleczarskie wykazują wyższą efektywność techniczną i większość z nich wykazuje rosnące efekty skali w prowadzeniu z pozostałymi formami prawnymi, jednocześnie stosują one dosyć kapitałochłonne techniki produkcji. W podsumowaniu, zapraszając uczestników konferencji do dyskusji, spiker postawił następujące pytania: czy rentowność jest wiarygodnym wskaźnikiem oceny efektywności spółdzielni? Jaka jest rola długu w finansowaniu przedsiębiorstw mleczarskich?

Dr A. Malak-Rawlikowska z SGGW w swoim wystąpieniu omówiła referaty o tematyce dotyczącej restrukturyzacji sektora mleczarskiego w Polsce oraz perspektyw jego rozwoju, a także koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu na przykładzie spółdzielni mleczarskiej. Pierwszym był artykuł dr A. Malak-Rawlikowskiej oraz dr D. Milczarek i mgr J. Fąkowski z Uniwersytetu Warszawskiego zatytułowany: „Restrukturyzacja sektora – przyczyny i skutki”. Na restrukturyzacji sektora mleczarskiego w Polsce wpływ miała, zdaniem autorów, przede wszystkim polityka unijna, a dokładnie system kwotowania.

Kolejny referat – prof. dr hab. E. Majewskiego, A. Kłoczko-Gajewskiej oraz dr A. Milewskiej z SGGW pt.: „Społeczna odpowiedzialność biznesu” dotyczył rzadko poruszanej w praktyce kwestii społecznej odpowiedzialności biznesu. Autorzy przedstawili realizację problemu (na przykładzie wybranej spółdzielni mleczarskiej) na trzech płaszczyznach: ochrony środowiska – poprzez oszczędność energii, minimalizację odpadów; społeczności lokalnej – poprzez wspieranie inicjatyw lokalnych i wydarzeń kulturalnych oraz etyki wobec pracowników – przykładem czego mogą być programy socjalne, szkolenia itp.

Ostatni w tej sesji był referat autorstwa prof. dr hab. W. Poczty oraz dr K. Pawlak z Akademii Rolniczej w Poznaniu pt.: „Perspektywy rozwoju handlu w kontekście zmian zasad polityki handlowej”, w którym przedstawione zostały możliwe scenariusze rozwoju handlu artykułami mleczarskimi w Polsce i UE do 2015 roku. Główne wnioski wynikające z tego referatu dotyczą dalszego umacniania pozycji Polski w handlu wewnątrz Wspólnoty oraz wzrostu eksportu produktów o wyższym stopniu przetworzenia.

W podsumowaniu dr A. Malak-Rawlikowska zwróciła uwagę m.in. na takie problemy, jak: szansa rozwoju polskiego rynku mleka na liberalizującym się rynku europejskim i światowym oraz postawiła pytanie – czy kwestia odpowiedzialności społecznej biznesu faktycznie wynika z „niewymuszonej woli” właścicieli, czy też zastraszających się uregulowań prawnych?

W dyskusji końcowej jako pierwszy głos zabrał dr J. Żukowski, którego pytania dotyczyły przede wszystkim czynników stymulujących efektywność i kształtujących kondycję przedsiębiorstw mleczarskich i były skierowane do dr M. Pietrzaka. Dr hab. M. Wasilewski skupił się na kwestii badania oceny efektywności w warunkach rynku regulowanego oraz na miarach stosowanych do porównywania efektywności w spółdzielniach. Odniósł się także do aspektu efektywności finansowania spółdzielni kapitałami własnymi oraz efektów skali omawianych przez dr Sobczyńskiego.

Prof. dr hab. E. Majewski w szerszym wystąpieniu ustosunkował się do wypowiedzi dr hab. M. Wasilewskiego oraz prezentowanego w tej sesji referatu o odpowiedzialności społecznej biznesu. W dyskusji zabrał głos także prof. W. Ziętara, przywołując przykład o kwestii odpowiedzialności przedsiębiorców za pracowników już w okresach wcześniejszych.

W dyskusji podsumowującej sesję trzecią wystąpił m.in. dr T. Liziński, nawiązując do problemu trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz związanej z tym kwestii wyceny czynników przyrodniczych.

Podsumowania całości konferencji dokonał prof. dr hab. W. Ziętara, który za szczególnie ważny uznał problem wyceny dóbr publicznych i usług zewnętrznych przy produkcji mleka. Nawiązał również do zjawiska malejącej przewagi kosztowej w zakresie produkcji mleka i związanych z tym problemów, m.in. wysokich czynszów dzierżawnych, wydajności mlecznej krów i poziomu brakowania, jak również jakości zużytych pasz treściwych, rosnącej wydajności mlecznej oraz kwestii własnej i obcej siły roboczej. Profesor zwrócił także uwagę na zjawisko procesów koncentracji, które są nieuniknione, zarówno w przetwórstwie jak i w produkcji mleka, stwierdzając jednocześnie, że w aspekcie produkcji mleka zostało jeszcze wiele niewyjaśnionych dotychczas kwestii. Podziękował wszystkim uczestnikom za aktywny udział w konferencji, autorom za twórcze referaty oraz spikerom i sponsorom konferencji.

Wszystkie prezentowane referaty zostały opublikowane w formie artykułów w Rocznikach Nauk Rolniczych Seria G Ekonomia Rolnictwa Tom 93 Zeszyt 2 oraz Tom 94 Zeszyt 1.

Emilia Stola